

Ter afronding.

*Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek over
nieuwe technologieën in Vlaanderen :
toekomst en knelpunten*

Bij het overlopen van de samengebundelde bijdragen kunnen wij vaststellen dat slechts een deel van de onderzoeksproblematiek over innovatie en nieuwe technologieën hier behandeld werd.

- 1) Problemen zoals de kwantitatieve gevolgen voor de tewerkstelling, de impact op de kwalificaties, de opleiding en de vorming, enz... werden niet behandeld.
- 2) Verder werd ook niet - of slechts terloops - ingegaan op de sociale repercussies van specifieke technologieën zoals computer aided design (CAD), manufacturing (CAM), learning (CAL), flexibele management, flexibele manufacturing, bureautica enz...
- 3) Tenslotte werden de ruimere maatschappelijke discussies over de verhouding arbeid/vrije tijd, de bedreigde privacy en geborgenheid die de doorsnee staatsburger moet kunnen genieten, hier ook niet behandeld.

De respectieve bijdragen zijn dus op die (onderzoeks)vragen niet ingegaan. Desalniettemin werden toch verscheidene bouwstenen aangebracht die het sociologisch denken over die zgn. nieuwe technologieën stimuleren. In dit verband moeten de volgende punten onderstreept worden.

a. Het sociologisch denken over nieuwe technologieën kan een (nieuw) epistemologisch debat over de soorten en de vormen van determinismen niet ontwijken

Het debat over die determinismen is zeker zo oud als de sociologie zelf. Men zou zelfs kunnen beweren dat sinds de 'founding fathers' - Comte, St. Simon, Marx, Durkheim, Weber... - het debat over de verhouding tussen het sociaal handelen en de externe (materiële) omgeving, het kernvraagstuk van deze wetenschap is.

Het historisch materialisme bv. geeft aan de dialectische verhouding die tussen het sociaal handelen en de omgeving (de natuur en de verzakelijkte - materiële - uitdrukkingen van het menselijk handelen) bestaat, een duidelijk overwicht aan de laatste factoren. De invloed van de 'infrastructuur' is doorslaggevend. De spil van de feodale maatschappij is de windmolen, en die van het kapitalisme de stoommachine, de elektrische aandrijving of de atoomenergie... Bij G. Gurvitch is de eerste van de 'paliers en profondeurs', de 'surface écologique et morfologique'.

In de sociologische studies over N.T. kunnen de onderzoekers een reflexie over de draagwijdte en de dwang van technologische processen en apparatuur niet ontwijken. In vele studies laat men die reflexie onbesproken of wordt ze als 'on-problematisch' beschouwd.

Drie bijdragen, m.n. die van R. Kesteloot, P. Berckmans en P. Baert, duiden aan welke uitwegen er zijn om dit epistemologisch vraagstuk te behandelen. De concepten van 'macht', 'strategie' en 'cognitief rationele beheersing' kunnen hier zeker van groot nut zijn.

De vraag rijst nochtans of dit debat niet opnieuw moet verruimd worden en of de huidige, nieuwe technologieën ook geen nieuwe dimensies inhouden die de grenzen van het vroeger debat verleggen. Het feit dat men een onderscheid maakt tussen soft- en hardware is in dit verband veel betekenisvol. In de machine, in de apparatuur zelf, hebben de programma's en besturingspakketten de kunde en het vakmanschap van de werknemer opgenomen. Play-back robots bv. zijn in staat de bewegingen van de gekwalificeerde werknemer, zonder falen en op onafgebroken wijze over te doen.

Tot waar reikt de substitutie van de menselijke arbeid door het machinaal handelen? De miniaturisatie, de verspreiding van apparaten en systemen, zoals personal en home computers, hun gebruik thuis, binnen of buiten de werkuren, doen vragen

rijzen zowel over de oeverloze veralgemening van een vorm van sociaal handelen - die wij gemakshalve arbeid noemen - als over de steeds minder verspreide vorm van 'loonarbeid' met zijn specifieke afhankelijkheidsconnotatie. Of moeten de grenzen niet nog verder verlegd worden, en op termijn ons een samenleving voorstellen waar de informatica de basistaal wordt en waar opvoeding niet anders betekent dan het opnemen van de algorithmische computerredeneringen, m.a.w. met een mechanische redering gelijkgesteld wordt (1). Hieromtrent bestaan er vele, tegenstrijdige meningen en opvattingen die zelfs zo ver gaan dat de wijze van denken over alfabetisering en analfabetisme (en dat het nu gaat om informatica of om het even welke andere taal) grondig aan het veranderen is. De beïnvloeding van het sociaal handelen door de N.T. en hun respectieve talen is dus wel een sociaal feit, waarvan wij sociologen, de contouren niet precies kunnen duiden. En het debat over het technologisch determinisme zal zeker niet zo vlug afgesloten worden.

b. De (directe) interactie mens/machine is steeds moeilijk 'vast te stellen', laat staan te 'meten'

Om deze interactie te meten worden nu eens gesofisticeerde meettechnieken, dan weer elementaire bevragingsschema's gebruikt. De zeer verschillende methoden en technieken leveren dan ook resultaten die onderling vaak onvergelykbaar blijken te zijn. Cumulatief onderzoek wordt zo onmogelijk, alsook belangrijke wetenschappelijke vorderingen. Het concipiëren van nieuwe en/of het ruimer verspreiden van bestaande checklists moet in dat opzicht als een gunstige evolutie beschouwd worden. De bijdrage van P. De Ceuster biedt uitzicht van een beloftevol perspectief. Voor onderzoekers blijft de verleiding nochtans groot om de vragenlijst of de bevragingsschema's telkens weer 'aan te passen', naargelang van de omstandigheden en de eisen van de opdrachtgever. In afwezigheid van een ruim opgezet en gecoördineerd (inter)nationaal onderzoeksprogramma gaan deze verleidingen blijven bestaan en de verscheidenheid van de bekomen resultaten zal dan ook niet kunnen overstegen worden. In F. Van der Auwera's onderzoek kwamen die al dan niet 'compatibele' resultaten van job-evaluaties duidelijk aan bod.

c. Analysen van en rond de besluitvorming enerzijds, van de impact op het institutioneel organisatiegebeuren anderzijds, blijken verder gevorderd

Wij denken hier voornamelijk aan de analyse van de Belgische technologieovereenkomst (C.A.O. 39), en van de politieke besluitvorming hieromtrent. In zijn bijdrage geeft P. Van der Hallen een afgewerkte synthese over het ontstaan en de draagwijdte van deze overeenkomst. Verder onderzoek dient nu te gebeuren over de toepassingen (mogelijkheden) van dit akkoord en van technologieakkoorden. Zijn bijdrage maakt dit alvast mogelijk.

Het meer verkennend onderzoek van C. Van Raemdonck over de automatisering van het ambtenarenwerk duidt ook een brede waaier van processen aan die nu moeten uitgediept worden. Als inventaris van de probleemstelling is haar bijdrage een belangrijke aanwinst.

d. Een gecoördineerd onderzoeksplan: een droom of een kans ?

In de inleiding op dit nummer, wezen wij op de enorme explosie van studies, onderzoeken of standpunten over (de sociale implicaties van) nieuwe technologieën in het buitenland. In eigen land daarentegen blijken voor vele beleidsmensen dergelijke bezinningen overbodig: "de evolutie is niet te ontwijken en nieuwe technologieën dringen in het leven door... met of zonder samenwerking van de betrokkenen; deze technologische fataliteit moet dan zeker niet meer bevroegd worden...". Deze opvattingen hebben zeker de financiering van het sociaal wetenschappelijk onderzoek zwaar gehypotekeerd (2). Intussen zouden er toch enkele onderzoeksprogramma's starten. De Diensten voor Programmatie van het Wetenschapsbeleid in het kader van het Europees FAST-netwerk en de Stichting Technologie Vlaanderen zijn een onderzoeksprogramma aan het opzetten en zullen eerlang tot het financieren van onderzoek overgaan. Dit gebeurt ook bij andere instellingen (EEG DGV; Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid).

Doch een gecoördineerd plan ontbreekt, laat staan de bespreking van de onderzoeksmethoden en/of resultaten. Interne communicatie tussen onderzoeksequipes, en zorg voor de evaluatie van de resultaten of voor de aansluiting bij onderzoeken in uitvoering, zijn er niet.

NOTEN

- (1) H. DIEUZEIDE, Alphabetisation informatique, in L'appropriation sociale de l'informatique à ... ? Actes des Deuxièmes journées de Réflexion sur l'Informatique, 30-31 Août 1984, Travaux de l'Institut d'Informatique, n° 9, Presses Universitaires de Namur, 1984: 125-128.
- (2) W.A.S.TE-Dossier De overheid en het onderzoek naar de maatschappelijke gevolgen van de micro-elektronica, mei 1984. Werkgroep Arbeid, Samenleving, Technologie.